

Uusi hyödyn aikakausi ja yliopiston kolmas tie

Artikkelissa tarkastellaan yliopiston ja yhteiskunnan välisiä suhteita akateemisen-traditionaalisen ja markkinabyrokrattisen yliopistonäkemyksen kautta. Tarkastelun perusteella voidaan todeta, että yliopistoa ympäröivä yhteiskunta vaikuttaa aina siihen, millaiseksi yliopiston oma identiteetti muotoutuu. Siksi yliopistoja tulisi arvioida kunkin aikakauden toimintaympäristöstä käsin. Nykyinen massayliopisto on vain yksi kehitysvaihe yliopistolaitoksen historiassa. Akateemisen-traditionaalinen tai markkinabyrokrattinen yliopistodeaali eivät voi olla yliopistoinstituuti- on kehityksen alku- tai loppupisteitä, joiden valossa yliopistoinstituution kehitymistä voidaan normatiivisesti arvioida. Modernin tiedeyliopiston tulevaisuus on kolmannen tien kulkemisessa yhdessä elinkeinoelämän, valtion ja muiden intressitahojen kanssa. Tämän tien suuntaa tulee kuitenkin määrittää aina yliopiston ja tieteen omista arvoilhtökohdista käsin. Asiasanat: yliopistot, korkeakoululaitos, yhteiskunta, toimintaympäristö, muutos

Johdanto

Artikkelissa keskitytään tarkastelemaan yliopiston ja muun yhteiskunnan välistä suhdetta. Artikkelin lähtökohdana on yliopistoinstituution *historialliseen* tarkasteluun nojaten argumentoida sitä, missä määrin nykyinen moderni suomalainen yliopistolaitos *on tai/ja ei ole* uuden tilanteen edessä suhteessaan ympäröivään yhteiskuntaan (valtio, elinkeinoelämä, yhteisöt, yksilöt, instituutiot).

Yliopiston yhteiskunnallinen asema voidaan määritellä kahden laajan näkemyksen kautta: akateemis-traditionaalisen ja markkinabyrokrattisen. Akateemis-traditionaalisessa näkemyksessä sivistysyliopisto määritellään yliopiston viitteelliseksi perusmalliksi. Usein väitetään, että modernien yliopistojen tulisi toimia samankaltaisten reunaehjojen varassa kuin akateemis-traditionaalisten eliittiyliopistojen. Näkemykseen liitetään ajatus, jonka mukaan moderni valtiollinen korkeakoulupolitiikka, markkinavetoinen talouspolitiikka ja elinkeinoelämä ovat muuttamassa yliopistoa ja muuttamassa sen perinteisiä toimintatapoja ja -arvoja (esimerkkinä New Public Management-doktriini). Toisaalta markkinabyrokrattisen näkökulman mukaan yliopistot eivät oleennaisesti eroa yrityksistä tai muista valtionhallinnon organisaatioista ja tämän takia myös niihin voidaan soveltaa markkina- ja yritysorganisaatioille ominaisia ohjauksia, hallinto- ja johtamistapoja. Yliopiston toiminnan tulosten halutaan olevan kaupallistettavissa, mahdollisimman hyödyllisiä ja yhteiskunnallisesti vaikuttavia. Artikkelissa arvioidaan yliopiston yhteiskunnallista asemaa seuraavien kysymysten kautta: miten yhteiskunta vaikuttaa yliopistoon, miten yliopisto vaikuttaa yhteiskuntaan ja mikä on yliopiston tarkoitus? Kysymyksiä analysoidaan yliopistoinstituution historiallisten kehitysvaiheiden kautta erityisesti kolmesta näkökulmasta: yliopiston tehtävistä, rahoituksesta sekä autonomiasta ja vastuuvetoisuudesta. Lopuksi keskustellaan myös siitä, mikä voisi olla yliopiston uusi ajatus tai sen kolmas tie kilpailukykyä ja kaupallisuutta korostavana uutena hyödyn aikakautena.

Akateemis-traditionaalinen näkemys yliopistosta

Akateemis-traditionaalisilla yliopistoilla tässä tarkoitetaan erityisesti 1800-luvun ja 1900-luvun alun eliittiyliopistoja. Tässä nämä erotetaan kahteen perinteeseen: humboldtilaiseen ja brittiläiseen yliopistoon. Ensimmäisessä painotetaan tiedellisiä ja jälkimmäisessä humanistisia/kulttuurillisia sivistystä. Akateemis-traditionaaliset yliopistot toimivat teollistumista edeltäneessä ja teollistumisen alkuvaiheen yhteiskunnassa. Ne olivat painotetusti eliittien sivistysyliopistoja, joiden opiskelijat olivat pääsääntöisesti synnyperältään varakkaita ja vaikutusvaltaisia perheistä. Yliopistokoulutus nähtiin usein tiettyjen ylempien luokkien etu- tai erillisyyteutena. Yliopistokoulutuksen eliittitoimista vahvistui toisen asteen koulutus, joka uusintasi yhteiskunnallisia luokkaeroja ja sisäänpääsyä yliopistoon. Fritz Ringer (2004) onkin

pitänyt akateemis-traditionaalisista yliopistoista pikemminkin kulttuurillisena etuoikeutena kuin opiskelijan ura- ja ammatinvalinnan näkökulmasta rationaalisena valintana. Yleissivistävä yliopistokoulutus ei ollut tuohon aikaan tarkoituksenmukainen kaikille yhteiskuntaryhmille tai ammattiteille. (Ringer 2004, 252.)

Eliittiyliopistot olivat sisäisesti rakenteeltaan varsin yhtenäisiä, ja ne kouluttivat pappeja, opettajia ja muita professioita. Eliittiyliopistot ovat opiskelijamäärässä mitattuna varsin pieniä instituutioita, joiden opiskelija-opettaja suhde on alhainen. (Trow 1976; Scott 1995, 12.) Opiskelijamäärään osuus suhteessa nuorisoiälukkiin (20–24 vuotta) oli 1800-luvun eurooppalaisissa yliopistoissa pääsääntöisesti alle prosentin (Ringer 2004, 245).

Yliopiston tehtävät

Akateemis-traditionaalisessa yliopistossa korostetaan klassista sivistystä ja yhteiskunnan erityisintresseistä irtautumista. Sillä on keskeiskalaiseen yliopistoperinteeseen perustuva professionaalien koulutustehtävä, johon niveltäyttyä yliopistosta yleissivistävänä instituutiona. Akateemis-traditionaalisen yliopiston toiminta perustuu ensisijaisesti tieteenal- ja oppiainehjautuville tavoitteille ja arvoille, jotka ovat verrattain yhtenäisiä. Akateemiset toimintayksiköt ovat löyhästi toisiinsa liittyneitä. (Birnbau 1988.)

Akateemis-traditionaalisen yliopiston keskeinen tarkoitus on vakintunteiden oppiaineiden ja koulutuspääomien säilyttäminen. Yliopisto ei sitoudu merkittävällä tavalla uuden tiedon tuottamiseen. Sen arvoperusta juontuu ylempien keskiluokan arvoihin. Yliopiston toiminnan tiedolliset tavoitteet määritettiin oppiaineiden ja erityisesti professoreiden kautta. (Scott 1995.)

Akateemis-traditionaalinen yliopisto voidaan eriyttää kahteen keskeiseen malliin: humboldtilaiseen ja liberal education -yliopistoon. Humboldtilaisessa yliopistossa yliopiston tiedolliset tavoitteet nousevat filsofiasia ja sijoittuvat filsofisen tiedekuntaan. Liberal education -mallissa yliopiston tavoitteet liittyvät humanistisiin aineisiin (erityisesti kirjallisuuteen) ja opetuksen asemaan opiskelijan kasvuprosessissa. Yliopiston toimintaa ohjaa humanistinen käsitys yliopistosta sivistävänä instituutiona. Perinteinen monialainen sivistys suuntautuu enemmän sosiaalisten taitojen ja luonteen ylevöittämiseen kuin älylliseen sivistykseen (Flexner 1994/1930, 224).

Elitiityliopistoilla ei ollut 1800-luvulla kansallisvaltion näkökulmasta merkittävää strategista asemaa ja roolia, ja ne pystyivät toimimaan vielä varsinkin omaehtoisesti ja itsenäisesti. Niiden laajempi yhteiskunnallinen merkitys ja side muuhun yhteiskuntaan oli kapea. Yliopistoilla ei ollut suurta tilausta ennen teollistumisen aikaa. (Scott 1995, 12.) Ise asiassa eurooppalaisten yliopistojen määrä väheni 143 yliopistosta lähes puoleen, 83 yliopistoon, vuosien 1789 ja 1815 välisenä aikana. Valistuksen ja hyödyn ajan yhteiskunnassa yliopistoja tärkeämpään rooliin kohosivat käytännönläheiset ja erikoistuneet (esimerkiksi sotilaalliset, teknilliset, kaupalliset, lääketieteelliset, eläinlääketieteelliset ja maataloustieteelliset) korkeakoulut. (Rüegg 2004, 3.)

Yliopistojen yhteiskunnallinen "palvelutehtävä" liittyi molemmissa sivistysyliopistoissa ensisijaisesti yliopiston akateemisiin prosesseihin. Yliopisto sitoutui osaksi yhteiskuntaa yliopiston tavoitteenasettelon kautta ja tuotti tästä lähtökohdasta osamista yhteiskunnan eri toimijoille. Liberal education -yliopistossa misedustatun herrasmiehen rooliin ja kohtamaan yhteiskunnallisen aseman edellyttämistä vaatimuksia. Koulutus vapauttaa ihmisen ajattelevaan, ja sen päämääränä on vapaiden kansalaisten sivistäminen. Vapaa kansalaisuus viittaa yhteiskunnalliseen asemaan, ja monialainen sivistys on rajattu ylemmille yhteiskuntaluokille. Ajattelun vapaus puolestaan liittyy vakintuneen kulttuuripääoman ja yhteiskuntakäsitteen siirtämiseen seuraavalle sukupolvelle. (Tironen 2008c.) Liberal education -yliopistojen keskeinen tehtävä oli kirkon tiedollisen johtoseman ylläpitäminen (Scott 1995, 12). Yliopistot ovat liberal education -perinteessä oppimisen (*places of learning*) ja humboldtilaisessa mallissa tutkimuksen instituutioita. Elitiityliopistossa yhdistyvät erityisesti sosiaaliset ja sivistykselliset päämäärät. Humboldtilaisessa mallissa puolestaan korostuu tieteiden ja filosofian merkitys yksilön itsekasvatuksessa. Yliopisto kouluttaa sivistyneitä herrasmiehiä yhteiskunnan johtotehtäviin. Liberal education -sivistysyliopistossa korostuu opettajan ja opiskelijan välisen ja läheisen vuorovaikutus (Trow 1976, 357).

Liberal education -sivistyksessä korostetaan yksilön laaja-alaista kehitystä sekä ymmärrystä profession/ammatin tiedollisesta luonteesta ja sen arvokäsityksistä, merkityksistä ja historiasta. Siinä kuitenkin irrottaudutaan profession/ammatin muodollisista sisällöllisistä edellytyksistä. (Hutchins 1953.) Liberal education -sivistysyliopiston tehtävät liittyvät opetuksen ja oppimiseen. Ammatillisesti suuntautuneet yksiköt ja tutkimus eivät kuulu osaksi perinteisestä ajatusta yliopistosta. Liberal education on perinteisessä merkityksessä luonteesta ja mielen muokkaamista

(*character formation*) yleissivistävien oppiaineiden (*arts and sciences*) kautta. Sivistysyliopisto perustaa toimintansa klassillisille humanistisille oppiaineille (filosofia, historia ja matematiikka) ja sittemmin moderneille oppiaineille (kirjallisuus, modernit kielet, sosiaalitieteet ja luonnontieteet). Sivistysyliopisto irtaantuu kapeasta ammatillisesta erikoistumisesta ja korostaa laajaa yleissivistystä. (Trow 1976, Vernon 2001.) Sivistysyliopiston hyöty liittyy erityisesti siihen, että se pystyi tuottamaan laajalti oppineita herrasmiehiä brittiläisen imperiumin palvelukseen.

Liberal education -malli on yliopiston tehtävänäasettelun määrittämisessä humboldtilaisen mallin vastakohta, sillä siinä korostetaan opetuksen asemaa yliopiston peruslähdekohtana. Sivistys tapahtuu liberal education -käsitteessä monialaisen opiskelun kautta, kun se humboldtilaisessa mallissa tapahtuu tieteelliseen itsekasvatukseen ja tiedolliseen erikoistumiseen kautta. Sivistystehtävän näkökulmasta humboldtilainen malli on liberal education -mallia kapea-alaisempi. (Tironen 2008a.)

Humboldtilaisen yliopiston toiminta perustuu oletukselle, jonka mukaan yliopiston tehtävä tieteellisen sivistymisen edistämiseksi edellyttää autonomista asemaa suhteiden muuhun yhteiskuntaan. Humboldtin mukaan valtiolla oli vain kaksi tehtävää: yliopiston vapauden turvaaminen ja professoreiden nimityksellinen (Rüegg 2004, 5). Humboldtilaisen yliopiston toiminnallinen erillisuus muusta yhteiskunnasta ei kuitenkaan tarkoittanut riippumattomuutta yhteiskunnasta. Päinvastoin, nasta ei kuitenkaan tarkoitettu riippumattomuutta yhteiskunnasta. Yliopiston rooliin kuului yhteiskunnallinen palvelutehtävä ja kansallisvaltion tiedollisten tarpeiden täyttäminen (Vrt. von Humboldt 1990/1810, 57–64.) Suuri osa sivistysyliopiston opiskelijoista siirtyi opintojen jälkeen yhteiskunnan palvelukseen (Flexner 1994/1930, 330).

Yliopiston yhteiskunnallisen palvelutehtävän määrittäminen tapahtuu kuitenkin tieteellisen tutkimuksen lähtökohdista. Humboldtilaisia yliopistoja pidetäänkin modernin tutkimusyliopiston ensimmäisenä kehitysvaiheena. Tieteellinen henki (*scientific spirit*) on yliopiston toiminnan keskeinen periaate. Tätä edistää tieteellisen tutkimuksen läheinen integroiminen yliopisto-opetukseen ja -opiskeluun. Humboldtilaisessa mallissa korostetaan uudenlaisia opetus- ja tutkimustekniikoita ja toimintaympäristöjä sekä kokonaan uudenlaisia ajattelua tieteiden erityyppisenä osana yliopistoa. Humboldtilaisessa mallissa painottuu esimerkiksi tieteiden erityyppisenä laboratoriotyöskentely ja seminaariopiskelu. Humboldtilainen yliopisto perustaa toimintansa tieteeseen ja irtaantuu liberal education -perinteelle tyypillisistä opetustavoista ajattelusta. (Rüegg 2004, 12–14.) Yliopiston tuottama yhteiskun-

nallinen ja tieteellinen hyöty nousee siis lähtrökohtaisesti tieteellisen tutkimuksen tavoitteenasettelusta. Pienen mittakaavan eliittiyliopistoissa tämän ajatusmallin edellytyksiä oli mahdollista myös ylläpitää ja toteuttaa.

Humboldtinlaisen yliopiston keskeinen tehtävä on tieteen kautta tapahtuvan sivistymisen (*Bildung durch Wissenschaft*) edistäminen korostamalla opetuksen ja tutkimuksen välisiä yhteyttä. Keskeistä humboldtilaisessa yliopistoaikattelussa on tieteellisen itsearvatuksen painottaminen. Tätä tuetaan opiskelijan ja opettajan välisellä läheisellä vuorovaikutuksella opetusilanteissa. Tavoiteena on kehittää opiskelijasta vastuuntuntoinen yksilö, joka omaehtoisesti hakee ja etsii uutta tietoa. Humboldttilaisen yliopiston sivistystehtävä nojautuu uushumanismiin ja saksalaiseen idealismiin. Tämän ajattelun keskiössä on fillosofinen tiedekunta, joka on korkeamman tiedekunnan asemassa. Keskiäikaiseen yliopistoperinteeseen nähdn muutos oli radikaali, sillä se samalla tarkoitti teologisen tiedekunnan aseman heikentymistä. Tiedekunta on tutkimusyliopiston ydin ja fillosofia yliopiston perustieteenala. Se painottaa toiminnassaan juuri humboldtilaisen yliopiston perustavoitteita ja korostaa tieteellisen sivistyksen merkitystä. Muut tiedekunnat ovat luonteeltaan välineellisiä ja edustavat ammattiin tähtäävää koulutusta (Schelsky 1963; Nybom 2003.)

Humboldttilaisessa mallissa välineellinen ja itseisarvoon nojaava ajatus yliopistosta erityy siis tiedekuntien suhteen. Fillosofinen tiedekunta toimii yliopiston ajatuksellisenä voimavarana, kun muut ovat enemmän työelämään valmistavia tiedekuntia. Samalla myös yliopiston suhde hyötyn on monimuotoinen ja yliopisto edistää samanaikaisesti erilaisia hyötikäisyyksiä. Yliopisto uusintaa ja tuottaa ammatteja, tieteellisesti ja kulttuurillisesti sivistyneitä yksilöitä ja kohdennettua tietoa ja osaamista.

Yliopistojen rahoitus

Valtiolla ei ollut merkittävää roolia akateemis-traditionaalisen yliopiston rahoituksessa. Akateemis-traditionaalisisella yliopistolla on eliittiyliopiston yhteiskunnallisesi tärkeä, mutta kapaa-alainen merkitys. Se vastaa yhteiskunnan avainhenkilöiden koulutuksesta, mutta yhteiskunnan rakenne ei edellytä mittavissa määrin yliopistokoulutusta tai yliopistoissa tehtävää tutkimusta. Yliopistot eivät niin ikään ole kansallisvaltion tai yrityselämän näkökulmasta merkittävällä tavalla strategisesti

olennainen yhteiskunnallinen instituutio. Ne ovat pitkälti luokkainstituutioita. Valtio ei siten myöskään subventoi tai ohjaa yliopistojen toimintaa samalla tavalla kuin 1800-luvun loppupuolelta alkanen kehityksen jälkeen. Vaikka kirkollisen vallan lisäksi myös maallinen valta (kuninkaat, ruhtinaat, keisari, kansallisvaltio) osoitti jo keskiajalta lähtien suurempaa kiinnostusta yliopistojen toimintaa kohtaan, olivat yliopistot pitkälti suljettuja ja taloudellisesti verrattain itsenäisiä instituutioita. Eliittiyliopiston toiminnan rahoittaminen edellyttää suurempia taloudellisia sitoumuksia kuin esimerkiksi massayliopiston (Trow 1976, 370).

Akateemis-traditionaalisten yliopistojen taloudellinen autonomia alkoi murrtua yhteiskunnan rakenteellisten muutosten, erityisesti teollisuuden ja kansallisvaltion korostuneen aseman vaikutuksesta. Yliopistojen opiskelijamäärä alkoi lisääntyä merkittävästi 1800-luvulla samalla kun koulutus oli erityymässä ja yliopistojen koulutusrooli korostumassa. Yliopistoista oli muodostumassa yhteiskunnallisesti aiempaa keskeisempiä instituutioita. Yliopistot tarvitsivat uusia tiloja, opetus- ja hallintoehnkilöikuntaa ja toiminnan resurssuja (laboratoriot, kirjastot, tutkimusateriaali). Uudet tilat edellyttivät puolestaan sekä pääomainvestointeja että jatkossa tilojen ylläpitämisen rahoittamista. Lisääntyvää rahoitusarvetta edellytti myös henkilöstön määrän kasvu, opiskelijoiden stipendit ja avustukset sekä materiaalikustannukset. Niinpä valtioiden rooli yliopistojen toiminnan rahoituksessa, ohjauksessa ja sääteilyssä alkoi samanaikaisesti lisääntyä. Yliopistojen rahoitusrakenne muuttui 1800-luvulta alkaen, ja valtio alkoi ottaa vastuuta yliopistojen toiminnan rahoittamisesta. (Gerbod 2004a, 2004b.) Yliopistojen varhainen massoituminen muusi osittain eliittiyliopiston akateemisen itsenäisyyden ja sitoi niitä osaksi kansallisvaltiota.

Iso-Britanniassa valtion ohjausroolin lisääntyminen ja taloudellinen riippuvuus valtiosta korostui erityisesti teollisen vallankumouksen alkoihin perustettujen provinsiaalisten yliopistojen (Red brick- tai Civic-yliopistot) kohdalla. Provinsiaalisten yliopistojen rahoituksessa korostui ennen toisia maailmasotaa erityisesti paikallinen ja kunnallinen rahoitus (Gerbod 2004a). Valtion ohjausrooli ja rahoitusvastuu alkoi korostua 1800-luvun lopulta alkaen myös perinteisissä sivistysyliopistoissa. Se koi korostua 1946 mennessä jo 2/3 yliopistojen rahoituksesta ohjaui UGC:n kautta. (Esim. Scott 1995; Vernon 2001.)

Saksalaisessa perinteessä yliopistojen rahoitus perustui pitkälti maallisten hallitsijoiden ja kirkon rahoitukseen, eikä lahjoitusvaroilta ollut samankaltaista keskeistä

asema kuin esimerkiksi Iso-Britanniassa. Humboldtin alkuperäisenä ajatuksena tosin oli, että valtio luovuttaisi yliopistolle lahjoituksia (esimerkiksi maata) jotta tuvaisivat yliopiston taloudellisen itsenäisyyden (Rüegg 2004, 5). Saksalaisten akateemis-traditionaalisten yliopistojen kohdalla valtion rooli on ollut voimakas. Valtio vastasi vuodesta 1880 eteenpäin käyännössä kokonaan yliopistojen toiminnan rahoituksesta. Vuonna 1895 valtion määrärahojen osuus Berliinin yliopiston toiminnasta oli 84 prosenttia ja Heidelbergin 86 prosenttia. (Gerbod 2004a, 86.) Toiminnan nopeasta kasvusta kertoo Berliinin yliopiston kulujen kehitys. Vuosien 1850 ja 1900 välisenä aikana yliopiston menot kolminkertaistuivat (Gerbod 2004b, 110). Vuoteen 1938 mennessä eurooppalaisten yliopistojen rahoituksesta valtion osuus kattoi 25–100 prosenttia (Gerbod 2004b, 113).

Akateemis-traditionaalisella yliopistolla on tiivis suhde muuhun yhteiskuntaan, mutta samalla itsehallinnollinen asema ja toiminnan vapaus. Yliopiston kahdet kasvot korostuvat erityisesti klassisten akateemis-traditionaalisten yliopistojen, kuten taloudellisesti varakkaiden, mutta toiminnallisesti varsin taantumuksellisten Oxfordin ja Cambridgen yliopiston toiminnassa. Yliopistoilla oli tiivis suhde kirkkoon ja politiikkaan, ja ne olivat kansallisia instituutioita. Yliopistojen varsin laaja autonominia perustuu rahoitusrakenneeseen, jonka ensisijainen lähde ovat lahjoitukset yksistishenkilöiltä. Eliittiyliopistojen toinen keskeinen rahoituslähde on perinteisesti ollut lukukausimaksut, jotka samalla toimivat opiskelijavalkoimisen välineenä. Vielä UGC:n perustamisen jälkeen 1900-luvun alkupuolella brittilyliopistojen ohjauksessa ja rahoituksessa korostettiin perinteistä humanistista yliopistoa, nk. uudistettua Oxbridge-mallia, jonka rahoituksellisenä painopisteenä oli yliopiston yleissivistävää opetustehtävää. (How 1976; Vernon 2001, 253–254.) Akateemis-traditionaalisten yliopiston rahoituksen pääluokat voidaan siis eriyttää lukukausimaksuihin, lahjoitusravoihin, omaisuusmassaan, erilaisiin toiminnan tuottoihin ja veroihin.

Yliopistojen autonomia ja vastuuvetoisuus

Akateemis-traditionaalisten näkemys yliopistosta perustuu käsitykseen yliopistosta itseohjautuvana ja akateemisena instituutina. Yliopistot pystyvät varsin itsenäisesti kehittämään oman arvoperustan, jonka varaan rakentuu näkemys yliopistosta sivistysinstituutina. Akateemis-traditionaalisten yliopistojen toiminnassa korostuvat lähtökohaltaisesti akateemiset arvoperustelut ja tavoitteet. (Scott 2004.)

Akateemis-traditionaaliset yliopistot olivat toimintaluonteeltaan varsin autonomisia, vaikka niillä oli läheinen suhde ylläpitäjiin (kirkkoon, valtioon, kuninkaanseen, keisariin). Ne ovat meritokraattisia instituutioita, joiden toiminnan ohjauksen normit määrittellään yliopistokollegioissa. Autonomiakäsityksen mukaan yliopiston hallinnon perusmuoto on akateeminen itsehallinto. Akateemiset kollegiot vastaavat yliopiston johdosta, ylimmästä päätöksenteosta ja akateemisten perusyksiköiden hallinnosta. Kollegiaalinen instituutio on oppineiden yhteisö (*community of scholars*). Hallinto on kollegiaaliseen yliopistoon kuuluneen elementti. (Goodman 1962.) Oppineiden yhteisönä yliopistoa eivät sitoneet yhteen hallinnolliset rakenteet, vaan opiskelijoiden ja opettajien muodostama yhteisö (Husen 1994). Yliopisto on aidosti yhteisö, mutta tämän yhteisön toiminta on rajattu ylemmille yhteiskuntaluokille. Yliopisto tuottaa uudelleen eliittien arvovaltaa ja vaikutusvaltaa. (Hutchins 1953.) Liberal education -yliopistolla on anglosaksisen ohjausperinteen mukaisesti laaja autonomia. Yliopistoa hallinnoi yliopiston jäsenten (*fellows*) muodostama itsehallinnollinen päätöksentekoeelin. Oxfordin ja Cambridgen yliopistoissa akateeminen hallinto painottui erityisemmin college-yksiköihin, jotka olivat varsinaisia yliopiston toimintayksiköitä (Tironen 2008a). Yliopiston roolina oli sitoa collegeit yhteen ja toimia tutkimonantoelementinä (Rüegg 2004, 11). Yliopistot eivät olleet samalla tavalla osa valtiota, kuten saksalaisessa mallissa, vaan niillä on kunnikaalliseen perustamisasiakirjaan (*Royal Charter*) tai lainsäädäntöön perustuva autonomia.

Saksalainen sivistysyliopisto on valtionyliopisto, jota valtio ohjaa keskitetysti ja osana valtion keskushallintoa (arms of the state/state institutions). Brittiläisen sivistysyliopisto on keskieurooppalaisen traditioon verrattuna itsehallinnollisempi instituutio. Se on pikemminkin julkinen (arm's-length university) kuin valtiollinen yliopisto. Mannereurooppalaisessa mallissa valtio ohjaa ja rahoittaa suoraan yliopistoja, kun brittilyliopistojen toiminta ohjataan ja rahoitetaan valtion ja yliopiston välillä sijoittuvan välittäjäorganisaation (esim. UGC) kautta. (Scott 1995; Vernon 2001.) Yliopistojen autonomisen aseman keskeinen edellytys on taloudellinen itsenäisyys valtiosta ja muista intressitahoista. Brittiläisessä liberal education-traditiossa, erityisesti Oxfordin ja Cambridgen yliopistojen osalta, se alkoi osittain murtaa 1800-luvun loppupuolella (Vernon 2001). Yliopistot olivatkin monien jännitteiden alla 1800-luvulla, ja niiden toiminnan vapaus alkoi yleisesti ottaen kaventua samalla kun valtion rooli yliopiston toiminnan rahoituksessa ja säätelyssä alkoi lisääntyä (Gerbod 2004a).

Humboldtilaيسessa mallissa yliopiston autonomia muusta yhteiskunnasta turvattiin valtion ja yliopiston välisellä sopimuksella. Sen mukaan yliopisto nauttii erityisesti autonomiaa toimintansa organisoimisessa ja vapautta toimintansa tavoitteiden määrittämisessä. Akateeminen vapaus on myös tieteen kautta tapahtuvan sivistyksen perusta. Ushumanismissa sivistys- ja tiedejatrelussa korostettiin uskon vähittäistä korvaamista järjellä ja kirkon valtiolla. (Vrt. Habermas 1990/1986, 183; Readings 1996, 63–64.)

Valtion rooli liittyy yliopiston autonomia, itsehallinnon ja tieteen vapauden varmistamiseen. Yliopistot ovat kuitenkin samalla osa julkista sektoria, mutta niiden yhteiskunnallinen merkitys ei ole kovinkaan suuri ja siten myös niiden valtiollinen ohjaus on varsin löyhää. Humboldtilaيسen yliopiston laajasta autonomia huolimatta myös humboldtilainen yliopisto oli osa valtiota. Yliopiston toiminta oli sidottu varsin vahvasti valtion säätelyyn ja oppiainekohdaiseen säätelyyn. Professorit olivat asemaltaan valtion virkamiehiä ja valtion toimivaltaan kuului professorinimitykset. Lisäksi yliopisto oli varsin pitkälle kiinnittynyt reaalipoliittikkaan ja yliopiston autonomia toteutuminen riippui ajan poliittisesta hengestä. (Esim. Schelsky 1963; Nybom 2003; Gerbod 2004a.)

Markkinabyrokrattinen näkemys yliopistosta

Klassinen akateemis-traditionaalinen näkemys yliopistosta on saanut rinnalleen 1900-luvulla vahvistuneen markkinabyrokrattisen näkemyksen yliopistosta. Markkinabyrokrattinen näkemys korostaa yliopiston instrumentaalista roolia yhteiskunnassa. Tämän mukaan yliopistoinstituutio on ensisijaisesti välinearvo, sillä se omalta osaltaan edesauttaa yhteiskunnallisten päämäärien saavuttamista sekä erilaisten yhteiskunnallisten hyötyjen tuottamista. Yliopisto on markkinabyrokrattisen näkemyksen mukaan itseisarvo omaava instituutio vain siinä määrin, kun se edesauttaa instrumentaalisten periaatteiden toteuttamista.

Markkinabyrokrattisen näkemyksen sisällä voidaan erottaa kaksi päälinjaa riippuen siitä, *kenelle* ja *mitin* tarkoitukseseen yliopisto toimii instrumenttina (Olson 2007, 27). Ensimmäisessä, byrokrattiseksi luonnehdittavassa käsityksessä yliopisto nähdään ensisijaisesti vain valtion (julkisen sektorin) virastona (virastoyliopisto). Toisessa, markkinakeskeiseksi luonnehdittavassa näkemyksessä yliopisto nähdään useille yhteiskunnallisille sidosryhmille samanaikaisesti hyödytä tuottavana palve-

luvirityksenä (markkinayliopisto) (Bleiklie 1998, 306–307; Olsen 2007, 31–33). Idealityyppeinä virasto- ja markkinayliopistoilla on useita kiinnittymiskohdita yliopistolaitoksen historiaan. 1960–1980-luvulla Manner-Euroopassa ja etenkin Pohjoismaissa yliopistot ymmärrettiin elimelliseksi osaksi muuta valtionhallintoa. Korkeakoulujärjestelmien laajentaminen nähtiin olennaisena osana hyvinvointivaltion ja -yhteiskunnan rakentamista. Markkinayliopiston kehitys on liittynyt taas Euroopassa hyvinvointivaltion sopeuttamiseen ja yleiseen julkisen hallinnon tehostamistoimiiin. Sen sijaan Yhdysvalloissa markkinayliopistoilla on pidemmälle ulottuvat, liberal education -perinteeseen liittyvät juuret. Toisin kuin Euroopassa, yhdysvaltalaisen yliopistojen markkinointumiskehitys ei ole ollut samalla tavalla sidonnainen julkisen sektorin yleiseen kehittämiseen.

Markkinabyrokrattisen näkemyksen edustama kuva yliopistosta yhteiskunnan instrumenttina ei ole uusi. Keskiajalla katolinen kirkko oli kiinnostunut edistämään yliopistojen toimintaa opillisen koherenssin edistämiseksi ja harhaoppien vastustamiseksi. Lisäksi yliopistoilla oli oma roolinsa kirkon aseman luittamisessa suhteessa alueelliseen feodaalhallintoon sekä papiston ja kirkollisen hierarkian kouluttamisessa. 1200-luvun lopusta alkaen myös suurilla kaupunkaungeoilla oli omia intressejä yliopistojen suhteen, sillä yliopistot kouluttivat lainoppieneita ja virkamiehiä paikallisen feodaalhallinnon tarpeisiin. Useissa kaupunkivaltioissa yliopistojen professorien palkka ryhdyttiin maksamaan kaupungin varoista. Samalla kaupungin vaikutusvalta yliopistojen toimintaan kasvoi (Rüegg 1992, 15–16, 19).

Voimakas markkinaorientoituneisuus ei ole myöskään uusi ilmiö yliopistoinstituution historiassa. Keskiajan yksi vanhimmissa yliopistoista, oikeustieteisiin erikoistunut Bolognan yliopisto profiloitui 1100-luvulta alkaen asiakaskeisyydessä nykyymmärryksen mukaan tarkastehtuna varsin radikaalilla tavalla. Bolognan yliopistossa opiskelijoiden klita oli erittäin vaikutusvaltaisen suhteessa yliopiston professorikuntaan. Professorit olivat muodollisesti sidottuja siihen, että opiskelijat saivat rahalleen vastinetta: luennot kestivät minuutilleen säädetyä ajan, ja luentojen oli katettava tarkalleen sen sisällön mikä niille oli ennalta ilmoitettu. Professorin, joka halusi poistua kaupungista, täytyi jättää kaupunkiin panti joka takasi hänen paluunsa. Lisäksi professoria sakotettiin, mikäli he eivät pystyneet keräämään luennoille vähintään viittä opiskelijaa. Koska luennoille osallistuvien opiskelijoiden lukumäärää pidettiin suoraan opetuksen laadun ja indikaattorina, alle viiden opiskelijan luentoryhmien katsottiin signaloivan rangaistuksen ansaitsevasta, erittäin huonosta opetuksesta (Raines & Leathers 2003, 19; Rüegg 1992, 24; Haskins 1923).

Yliopistojen tehtävät

Byrokraattisen yliopistonäkemyksen mukaan yliopisto on osa valtion virastolaitosta ja tätten sitä voidaan pitää julkisen toimintapolitiikan vastuullisena toimienpanijana omalla hallinnonallallaan. Virastoyliopistolla on kolme keskeistä tehtävää: politiikassa ja hallinnossa tarvittavan tiedon tuottaminen, julkisen sektorin virkamiesten kouluttaminen ja yhteiskuntapolitiisten toimenpiteiden tukeminen korkeakoulu- ja tiedepoliittisella sektorilla. Vaikka yliopistoille ja erityisesti akateemisille virkamiehille on myönnetty muita valtion virastoja ja virkamiehiä suurempi toimintavapaus, virastoyliopiston hallinto on järjestetty lainsäädännön ja muiden julkista hallintoa ohjaavien yleistien normien mukaan. Virastoyliopiston toimintaympäristöä leimaa ylhäältä-alas (top-down) suuntautuva toimeenpanokulttuuri, jota ylläpitää tiukka ja keskitetty ohjaus (Bleiklie 1998, 305). Virastoyliopiston taustalla on näkemys, jonka mukaan valtio kollektiivisena organisaationa pystyy parhaiten edustamaan julkista intressiä ja kansallisia päämääriä. Myös yliopistojen uskotaan toimivan parhaiten, kun ne toimivat valtion tukassa ohjauksessa ja suojeluksessa. (Gornitzka & Maassen 2007, 83).

Virastoyliopiston tuottama hyöty voidaan nähdä ensisijaisesti julkisen, ei yksityisen hyödyn näkökulmasta. Tämä hyöty sisältää sekä taloudellisia että sosiaalisia elementtejä. Yliopistokoulutuksen tuottamien hyötyjen kannalta keskeisiä politiikkaloahoja ovat olleet etenkin aluepolitiikka, sosiaali- ja terveyspolitiikka ja työlli-syyspolitiikka. Yliopistojen tuottamat sosiaaliset hyödyt ovat sen sijaan liittyneet yliopistojen keskeiseen rooliin sosiaalisen yhtenäisyyden ja tasa-arvon edistäjänä ja yhteiskuntavakauden edesauttajana. Yliopistojen on odotettu omalla toiminnallaan edesauttavan yhteiskuntaluokkien välisen erojen pienentymistä sekä edistävän etenisen ja sosio-kulttuurisen monimuotoisuuden kasvua. Virastoyliopiston kehitys on useissa maissa nivellynyt osaksi hyvinvointivaltioiden kehittämistä, ja yliopistoista on muodostunut osa julkista palvelutuotantokoneistoa. Yliopistoinsituaation on katsottu myös lisäävän demokraattista osallistumista ja yhteiskunnallista konsensusta sekä tietoisuutta yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta ja mahdollisuuksien tasa-arvosta (vrt. Steier 2003, 167; Hölttä & Kivistö 2008).

Markkinayliopiston instrumentaalinen rooli liittyy ennen kaikkea taloudellisen hyödyn tuottamiseen. Erona virastoyliopistoon, markkinayliopiston tuottamaan hyödyn nähdään julkisen hyödyn lisäksi sisältyvän myös yksityisen hyödyn elementtejä. Markkinayliopiston tuottama julkinen hyöty kytkeytyy kansalliseen

tai alueelliseen kilpailukykyyn, taloudellisen kasvun sekä innovatiivisuuden ylläpitämiseen. Markkinayliopistojen toimintaa ohjaavina arvoina korostuvat erityisesti taloudellisuus, tehokkuus, vaikuttavuus sekä responsiivisuus. Yliopistojen toiminnassa korostetaan joustavuutta ja kykyä reagoida herkästi ja nopeasti muuttuviin yhteiskunnallisiin tarpeisiin. Markkinayliopistokäsityksen välineajattelun keskiössä ovat yliopistojen toiminnan ja tuotosten taloudellinen hyödyn-täminen. Tämä pitää sisällään työelämälähtöisen ja kaupallisen koulutuksen, kaupallisen tutkimus-, innovaatio- ja tuotekehitystoiminnan sekä korkeakoulujen harjoittama liike- ja sijoitus-toiminnan (Tironen 2007, 12). Markkinayliopistojen katsotaan toimivan yritysten tapaan markkinaympäristössä. Näin ollen yliopistot kilpailevat opiskelijoista, lahjoittajista, arvostetuista opettajista ja tutkijoista sekä tutkimus- ja kehittämistoiminnan asiakkaista keskenään ja muiden tuotannon-alojen kanssa.

Korkeakoulujärjestelmien laajentuessa, erilaistuesssa ja yhteiskunnallisten kyten-töjen monimutkaistuesssa, keskitetyn suunnittelun perustuva ohjausmalli osoittautui tehottomaksi ja hitaaksi (Hölttä 2005, 42). Myös virastoyliopistokontekstille ominainen byrokraattinen hallinto ei kyennyt enää tehokkaasti sopeuttamaan opiskelijamäärän kasvuun, koulutuskysynnän monimuotoisuuteen, tutkimus- ja kehitystoiminnan dynaamisuuteen ja palvelutehtävien monipuolistumiseen (Mora 2001, 100). Niinpä markkinayliopiston taustalla voidaan nähdä 1980-luvun aikana alkanut ohjauspoliittinen siirtyminen ”kontrolloivasta valtiosta” kohti ”mahdollistavaa valtiota” (Neave & van Vught 1991) sekä ”evaluoivaa valtiota” (Neave 1988; 1998). Tässä siirtymässä valtion ohjaava vaikutus ei kadonnut minnekään, mutta sen luonne ja sisältö muuttui. Ylhäältä alaspäin suuntautuneesta hierarkisesta ja järjestelmäpainotteisesta ohjauskäsityksestä siirryttiin alhaalta ylöspäin (bottom-up) ohjautuvaan, organisaatiopainotteiseen ohjauskäsitykseen (Tironen 2007, 19). Lainsäädäntöön ja hierarkkiseen ohjaukseen perustuvia instrumentteista siirryttiin taloudellisiin instrumentteihin ja kahdenvälisistä sopimuksista monenvälisiin sopimuksiin (Gornitzka & Maassen 2007, 95). Virastoyliopiston ohjauksessa korostettiin yhtenäisyyttä ja kokonaisvaltaisuutta, sillä valtion ohjauksen katsottiin olevan tehokkaampaa ilman valtion kontrollin ulkopuolella olevia, ohjausvallasta kilpailevia vaikutusvaltaisia sidosryhmiä. Markkinayliopiston ohjaamisessa on painottunut sen sijaan yliopistojen itsenäistelykapasiteetin vahvistaminen, yliopistojen omaehtoinen sidosryhmäyhteyden kehittäminen sekä markkinamekanismia hyödyntävien rahoitusmekanismien omaksuminen.

Yliopistojen rahoitus

Virastoyliopiston ja markkinayliopiston rahoitus eroaa toisistaan sekä koostumuksesta että allokointimenetelmien suhteen. Virastoyliopistolle tyypillinen rahoitusympäristö oli stabiili ja kutsuunkin yksikanavainen (julkisen rahoitus). Allokatiot olivat panos- ja historiaperusteisia, menolajikohtaisia, korvannettuja sekä määrätään lisäyksellisesti kasvavia. Malli on ollut käytössä useimmissa Euroopan maissa aina 1980-luvun lopulle saakka. 1990-luvun alkupuolelta alkanut valtiollisen ohjausstrategian yleinen muutos on rahoitusmallien tasolla tarkoitannut siirtymistä monikanavaisempaan rahoitukseen. Monikanavaisuus on toteutunut rahoitajasektoreiden sisällä ja niiden välillä. Markkinayliopiston toimintaympäristössä on useita, alueellisia, kansallisia ja kansainvälisiä tasolla toimivia julkisia ja yksityisiä rahoittajia.

Julkisen perusrahoituksen osalta on siirrytty menolajikohtaisesta budjetoimisesta *kokonaishuoltoon*, ja historiaperusteisista malleista laskennallisiin, kansallisiin korkeakoulupoliittisiin prioriteetteihin perustuviin malleihin. Allokatioperusteiden painopiste on siirtynyt panosten ohjauksesta tuotosten ohjaukseen. Tuotos- ja markkinapohjaisten rahoitusmekanismien on uskottu antavan yliopistoille voimakkaampia kannustimia toteuttaa valtion ja yliopiston muiden sidosryhmien edun mukaisia päämääriä, koska rahoitus on sidottu suoraan näitä päämääriä indikoivien tulostietoihin (esim. Canton & van der Meer 2001, 85; Kivistö 2007, 106).

Myös rahoituksen korvannemkinnästä on monilla osin luovuttu, koska on haluttu korostaa yliopistojen taloudellista autonomiaa ja yliopiston omaa aktiivisuutta vakaan voimavarojen luomisessa. Markkinaohjauksen käytön keskeiset argumentit ovat liittyneet korkeakoulujärjestelmän *muutosherkkyyden* lisäämiseen, yliopiston toiminnan *tehokkuuden ja yhteiskunnallisen relevanssin* parantamiseen sekä konkreettisen *tuottaja-asiaassuhteen* luomiseen. Rahoitus on yhä useammin myös kilpailtua, koulutuksen ja tutkimuksen laatuun perustuvaa. Markkinaohjauksen tavoitteena on ollut myös mobilisoida lisäresursseja kansalliseen koulutus- ja tutkimusjärjestelmään. (Ks. Hölttä 2005.)

Yliopistojen autonomia ja vastuuvetoisuus

Yliopistojen rahoitusmalleilla on ollut sekä yliopistojen autonomian että vastuuvetoisuuden liittyviä vaikutuksia. Perinteisen jaon mukaan yliopistojen autonomia muodostuu *sisällillisestä* (substantive) ja *menetelmällisestä* (procedural) autonomiasta (Berdahl 1990, 171–172; Kivistö 2007, 72–73). Sisällellinen autonomia viittaa yliopiston valtaan määrittää itse omat tavoitteensa ja päämääränsä. Menetelmällinen autonomia sen sijaan liittyy valtaan määrittää ja valita niitä keinoja, joilla yliopistot annettuihin tavoitteisiin pyrkivät. Berdahlin mukaan sisällöllistä autonomiaa helkenävä ohjaus on yliopistoille haitallisempaa kuin menetelmällistä autonomiaa vähentävä ohjaus. Vaikka menetelmällisen autonomian kaventuminen (raportointi ja evaluointi ym.) voi tuottaa yliopistojen toiminnalle haittaa lisääntyneen byrokraatian muodossa, se ei kuitenkaan ole estänyt yliopistoja määrittämästä ja saavuttamasta asettamia tavoitteita. Sen sijaan sisällöllisen autonomian piiriin ulottuvien interventioiden Berdahl katsoo olevan todellinen uhka akateemiselle vapaudelle ja yliopistojen autonomialle, koska tällöin manipuloidaan itse akateemisen toiminnan ydintä (Berdahl 1990, 170–171).

Virastoyliopiston vastuuvetoisuutta on todennettu lähinnä panos- ja prosessikontrollin keinoin. Esimerkiksi menolajibudjetoiminnan tarkoituksena oli kontrolloida yliopiston kokonaismenoja asettamalla yksittäisille menotyypeille (palkat, tilat, laitteet tms.) selvät rajat. Rahoituksen käytön valvonta oli jälkkäteistä, ja se keskittyi siihen, onko rahat käytetty tuotantoprosessissa niille varattuihin menokohteisiin (esim. Sheehan 1997, 133). Yliopistojen yhteiskunnallinen toimintaympäristö on muuttunut nopeatempoisemmaksi, ja samanaikaisesti julkisen sektorin taloudellinen liikkumavara on kaventunut. Tästä syystä yliopistojen ohjauksessa on korostettu mainittuja taloudellisuutta, tehokkuutta, vaikuttavuutta sekä laatua. Samalla yliopistoja on vaadittu muuttamaan responsiivisemmaksi kansallisia ja toimintaympäristönsä alueellisia tarpeita kohtaan (mm. Rätty & Kivistö 2006, 13; Alexander 2000, 411–412, 415).

Panosten ja prosessien kontrolloimisista on siirrytty tulosten, vaikutusten sekä laadun kontrollointiin. Valtion ohjauksen kohteet ja niihin liittyvät tavoitteet ovat supistuneet. Vaikka ohjauskohteiden kattavuutta on vähennetty ja yliopistojen itseäätelykapasiteettia on lisätty, markkinayliopiston ohjauksen välineet ovat tulleet kovemmiksi ja tehokkaammiksi. Vastuuvetoisuuden todentaminen ja yliopistojen autonomia on monissa maissa rakennettu rahoitusmallien sisään (Hölttä 2005, 49).

Vaikka yliopistojen menetelmällistä autonomiaa on vähentyneen panos- ja prosessikontrollin seurauksena lisätty, samanaikaisesti on otettu käyttöön sisällöllistä autonomiaa vähentäviä tulos- ja markkinaehtoisia ohjausmenetelmiä.

Yliopistojen toiminnallinen ja taloudellinen autonomia on neuvoiteltua ja ehdollista suhteessa valtioon ja muihin sidosryhmiin. Autonomian kokonaisuuttä riippuu entistä enemmän tasapainosta erilaisten rahoituslähteiden välillä (Hölttä 2005, 47, 49). Yliopistojen taloudellisen autonomian lisäämistä on perusteltu muu- toskyyryn ja -herkkyyden parantamisella. Näyttäisi siis siltä, että myös taloudellisen autonomian lisäämisen taustalla ovat olleet ensisijaisesti instrumentaaliset, autonoman välinearvoa korostavat päämäärät.

Etenkin humboldtilaisen yliopistomallin näkökulmasta yhteiskunnan, valtion ja yritysälämän intressien sitoutumiseen yliopistojen toimintaan, lisääntyneen markkina-suuntautuneisuuden, tulsoorientaation ja tilivelvollisuustarpeiden on katsottu uhkaavan sivistysyliopistojen keskeisiä arvoja (Kivistö 2008; ks. esim. Throw 1996; Gumpert 2000; Larner & Le Heron 2005.) Toisaalta markkinayliopistonäkemyksen mukaan muuttunut toiminta- ja ohjausympäristö voidaan nähdä uhan sijasta myös yliopistojen mahdollisuutena (Tironen 2007, 10–11). Lisääntyneen taloudellisen liikkumavaran ja vähentyneen valtionrahoituksen liittyvän resurssihiippuvuuden katsotaan luovan yliopistoille uusia taloudellisia toimintaedellytyksiä. Nämä toimintaedellytykset pitäivät sisällään myös akateemis-traditionalistiseen näkemyksen mukaisen päämääräen tavoittelun (ks. Clark 1998). Akateeminen menestys ja kyky omaksua laajempi yhteiskunnallinen rooli sosio-ekonomisten tarpeiden tyydyttä-misessä näytävät kulkevan usein käsi kädessä. Yliopistojen tulisi toimia yrittäjä-mäisesti, mutta akateemista ulottuvuutta unohtamatta. Akateeminen menestys tuo usein taloudellista menestystä, mutta toisaalta pelkkä taloudellinen menestys ei voi taata akateemista menestystä (Shattock 2003, 22, 156; Rinne & Koivula 2005, 112). Markkinarahasta riippuvaiset, talousvaikutuksissa olevat yliopistot ovat vaara-rassa menettää itsenäisyytensä ja puolueettomuutensa, joskin sama vaara voidaan nähdä myös virastoyliopiston yksikanavaisessa valtionrahoituksessa (vt. Rinne & Koivula 2005, 102).

Keskustelua

Yliopiston ja valtion välisessä suhteessa on aina ollut sekä pysyviä että muuttuvia elementtejä. Tästä syystä yliopistoja ja yliopistokäsitteitä täytyy aina arvioida historiallisesta, taloudellisesta ja kulttuurisesta kontekstista käsin (Rinne & Koivula 2005, 97; Husén 1994). Yliopistoinstituution omasta historiasta on vaikeaa löytää konkreettisia esimerkkejä, jossa yliopisto ei olisi tavalla tai toisella ollut sidoksissa ympäröivän yhteiskunnan reussseihin ja sen vaatimuksiin. Korkeakoulut ovat läpi oman historiansa olleet sidottuina vallitsevaan poliittiseen, uskonnolliseen, taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen ilmapiiriin ja niiden edustamiin painotuksiin (vt. Tapper & Palfreyman 2004). Yhteiskunta on muokannut korkeakoulutusta ja korkeakoulutus yhteiskuntaa (vt. Gibbons ym. 1994; Tironen 2007, 10–11).

On myös mielenkiintoista havaita, että akateemis-traditionalistiset ja markkina-byrokrattiset yliopistokäsitteet eivät automaattisesti ole toistensa vastinpareja. Mallien historiallisen kehityskulun kautta tarkasteltuna nämä mallit näyttäisivät eräiltä osin olevan hyvin läheisessä yhteydessä toisiinsa. Esimerkiksi virastoyliopis-tomainen toimintatapa eli erityisen vahvana juuri humboldtilaiseen yliopistoi-deaaliin nojaavissa skandinaavisissa yliopistojärjestelmissä aina 1980-luvulle saakka (Bleiklie 1998, 305). Tämä ei ole sattunaa, sillä virastoyliopiston idealla on useita liittymäkohtia 1800-luvun humboldtilaisesta yliopistonäkemykseen. Ensimmäkin Wilhelm von Humboldt itse näki mallillansa filosoofs-moraalisten lähtökohtien (tutkimuksen ja opetuksen ykseyys, tieteen vapaus) lisäksi olevan myös utilitaristista välinearvoa (Nybohm 2007, 62–63). Toiseksi kansallisvaltioiden syntyyn johtaneen kehityksen aikana julkinen valtio turvasi tieteenharjoittajien ja opettajien taloudel-lisen ja toiminnallisen vapauden muuta sosiaalisia ja taloudellisia intressiryhmiä vastaan. Vastineeksi yksilöiden autonomiasta valtio sai määrätysvaltaa yliopiston instituutionaalisen autonomian piiriin kuuluvista asioista sekä myös opetukseen ja tutkimukseen liittyviin kysymyksiin (Gornitzka & Maassen 2007, 81).

Anglo-amerikkalaisessa liberal education -perinteessä valtion rooli oli humbold-tilaista ja ranskalaisista Napoleon-perinnettä suppeampi (Gornitzka & Maassen 2007, 87–88). Tämä kehityksen seurauksena valtio sai erityisesti humboldtilaisista mallia seuraavissa järjestelmissä traditionaalisen oikeutuksen ohjata poliittisiin perustein yliopistoinstituution toimintaa. Valtion poliittinen ohjauskehitys nousi täyteen mit-taansa virastoyliopiston synnyyn yhteydessä, massoitumisen ja tieteen edistysuskon hiippuaukana 1950–1980-luvuilla. (Emt. 2007, 81–82.) Yliopistot nähtiin tärkeinä

yhteiskunnallisen muutoksen välineinä, mutta samalla ne itse kehittyivät osana yhteiskunnan laaja-alaisia muutosta (vrt. Tironen 2007, 10). Yliopistojen ohjaukseen kytkettyjen talous-, sosiaali-, alue-, ja työllisyyspoliittisten päämäärien toteuttamien kokonaisvaltaisen suunnittelun perustuvalla ohjauksella uskottiin palveluvan parhaiten rakenteilla olevan hyvinvointivaltion tasa-arvonäkökohita. Samalla myös markkalis-sosiaalisella suunnitteluidealismilla on nähty olevan yhteyksiä virastoyliopiston kehittymiseen kansallisten päämäärien ja sosiaalisten tarpeiden palvelemisessa (Olson 2007, 35).

Sinänsä markkinaohjautuvuuden lisääntyminen on näytännä edellyttäen yliopiston tarkoituksen uudelleenjäsenmistä vain teknisellä, muuttuneen toimintatavmpäistön haasteisiin vastaavien keinojen tasolla. Sekä kehitysdynamiikka joka korostui kansallisvaltioiden kehittymiskaudella ja hyvinvointivaltioiden rakennuskaudella, näyttäytyy nyt globaalin kilpailun viitekehyksessä. Yliopistojen toimintaympäristö on muuttunut, ja niin ovat myös valtion ohjaukset ja yliopistot tämän kehityksen mukana. Sen sijaan virasto- ja markkinayliopiston takana olevat instrumentaaliset ja utilitaristiset tavoitteet ja päämäärät ovat pysyneet kutakuinkin samoina. Nämä ovat jopa vahvistuneet ja yliopistojen odotetaan vastaavan aiempaa voimakkaammin talouden ja yhteiskunnan kehitykseen. Tätä palvelua opetuksen ja tutkimuksen kautta on Suomessa säädely erityisesti yliopistolain muutoksilla ja määrärahaohjauksella. Onkin tavallaan paradoksaalista, että erityisesti eurooppalaisessa kontekstissa markkinayliopiston ideaa voidaan pitää itse asiassa kehityksen jatkumona instrumentaaliselle virastoyliopistokäsitteelle ja sitä kautta myös osittain humboldtilaiselle sivistysyliopistokäsitteelle.

Humboldtilainen yliopisto on jättänyt vahvan jäljen myös suomalaisen yliopistolaitokseen, joka on sulkenut sisänsä nykyisin myös uudenlaisia yhteiskunnan kehityksen mukanaan tuomia piirteitä. Yliopistohallintoa on Manner-Euroopassa kehitetty ensisijaisesti virastoyliopiston periaatteiden mukaisesti yhdessä muun julkisen hallinnon kehittämisen kanssa. 1990-luvulla yleistyneen New Public Management -doktriiniin liittyneet tulostietoisuus ja tulosohtaus, strategia-ajattelu, laatujohtaminen markkinamekanismien yleinen hyödynnäminen sekä johtamisen (ainakin näennäisen) managerialisoituminen ovat tulleet yliopistoihin osana yleistä valtionhallinnon kehittämistä. Esimerkiksi tulosohtausjärjestelmän käyttöönotto ja uuden palkkausjärjestelmään siirtyminen toteutettiin yliopistosektorilla osana muuta valtionhallintoa. Yliopisto on sosiaalinen rakennelma, joka muotoutuu hyvin pitkälti ympäröivän yhteiskunnan tarpeiden, säätelyn ja prioriteettien mu-

kaan. Samalla se kuitenkin pyrki sisäisesti ylläpitämään ja uusintamaan sitä, mikä tekee yliopistosta yliopiston, instituution, joka arvioi yhteiskunnan kehitystä ja ottaa kriittisen etäisyyden vallitseviin alkalaistapaisiin. Tämä on humboldtilaisen tutkimusyliopiston perinne nykyajan yliopistolle. Se ei uusiudu ilman akateemisen yhteisön toimintapiireitä yliopiston ajatuksen uudelleennäyttämiseksi.

Nykyinen moderni länsimainen massayliopisto on vain yksi kehitysvaihe länsimaisen yliopistolaitoksen lähes 1000-vuotisessa historiassa, samoin kuin olivat myös esimerkiksi humboldtilaisen tai newmanilaisen käsityksen ympärille muodostuneet elitiyliopistot (Tironen 2007, 11). Kuten tässä artikkelissa kuvattu historiallinen tarkastelu osoittaa, puhtaan akateemisen-traditionaalisen yliopistoiden ei ole yliopistoinstituution kehityksen alkupiste, johon modernin yliopiston olisi palattava ollakseen uskollinen yliopiston tarkoitukselle. Yhä vähän markkinabyrokrattista yliopistonäkemyksiä voidaan pitää yliopistoinstituution kehityksen päätepisteenä, josta kaikenlainen kehittyminen, myös akateemisen-traditionaalisiin näkemysten omaksuminen, olisi poissuljettua.

Kuitenkin tulee muistaa, että elitiyliopisto on pienen mitakaavan yliopisto, jonka toiminta perustuu akateemisen toiminnan korkealle laadulle, huomattavalle varallisuudelle ja vuosiliikervaihdolle, lukukausimaksuille, valikoivalle opiskelijavalmalle, pienille opetusryhmille, tiiville vuorovaikutukselle, akateemiselle itsehallinnolle ja yhtenäiselle arvopohjalle. Se on erinomaisuuden yliopisto, joka tähtää toiminnassaan korkeintaan mahdolliseen osaamiseen. Tästä syystä akateemisen-traditionaalisten elitiyliopistojen idealien ja toimintatapojen soveltaminen sellaisenaan nykyiseen, kaikkia yhteiskunta-alueita ja laajojen opiskelijamassoja koulutettavaan massayliopistoon ei ole ongelmatonta. Se voi kuitenkin toimia eräänlaisena ajatukseksi viitekehyksenä yksittäistapauksissa, esimerkiksi toimintayksikkötasolla.

Yliopistoa voidaan ja sitä tuleekin ymmärtää eri ajatusmallista lähtien. Samalla yliopistoa ympäröivä yhteiskunta vaikuttaa siihen, miten yliopiston oma identiteetti muotoutuu osana yhteiskuntaa. Niinpä yliopisto määrittyy aina tietyllä tavalla oman aikakautensa ja yhteiskuntansa näköiseksi. Nyky-yliopisto on ajatusten hybridi, joka monimuotoisuudessaan ei palaudu yhteen ajatukseen tai traditioon. Se uusintaa itseään ja muokkaa toimintaansa jatkuvasti.

Uuden vuosituhannen eurooppalaisessa korkeakoulupolitiikassa on korostunut neesti ilmennyt pyrkimys maailmanluokan huippuyliopistojen rakentamiseen. Suomessa tämä poliittikkaprosessi on kohdistunut erityisesti Teknillisen korkeakoulun,

Helsingin kaupparekorkakoulun ja Taideteollisen korkeakoulun yhteensulautumiseen uudeksi Aalto-yliopistoksi. Aalto-yliopisto on keskeisiltä tunnuspiirteiltään eräänlainen suomalainen versio uuden vuosituhannen massoja kouluttavasta elityliopistosta. Se edustaa samalla instrumentalistista näkemystä yliopistosta sovellettavissa olevan osaamisen ja tiedon tuottajana. Uusi korkeakoulu on vahvasti teknologis-innovatiivisesti painottunut, ja sen sosiaalinen tai humanistinen ulottuvuus on jäämässä ohueksi. Samalla siinä yhdistyy vahva valtiovallan ja elinkeinoelämän rooli toiminnan uudelleenjärjestämiseksi. Muodostumassa olevaa Aalto-yliopistoa voi pitää yhtenä esimerkkinä erilaisten yliopistonäkemyksen rinnakkaiselosta, vaikkakin sen yleissivistävää painotusta voidaan luonnethita vällinnaiseksi. Vielä epäselvää myös on se, ohjaako varsin vahva julkinen ja yksityinen sääätely Aalto-yliopiston innovoivaksi ja kilpailukykyiseksi yliopistoksi.

Uusi hyödyn aikakausi ja kolmas tie

Hyödyn aikakaudella viittaamme yhteiskunnan eri toimijoiden yliopistolle antamiin arvostuksiin ja tavoitteisiin. Sen historiallisena viiteenä toimii 1700-luvun puolivälin aika, jolloin yliopistojen toiminnassa korostettiin hyötyä ja yliopiston käytännönläheistä tutkimus- ja opetustoimintaa. Yliopiston haluttiin vastaavan aiempaa paremmin yhteiskunnan tarpeisiin. Klassisten tieteiden arvostus laaki ja sovellettavien tieteiden asema korostui. (Urpilainen 2001, Rüegg 2004.)

Akateemis-traditionaalisessa mallissa yliopiston hyöty määrityi keskeisesti akateemisen hyödyn näkökulmasta. Sen mukaan yliopiston toiminta on tarkoitulleenmukaista silloin kun se täyttää tiettyjä tieteellisiä tai kulttuurillisia tavoitteita. Yhteiskunnallinen hyöty seuraa sivistysyliopistoiissa ikään kuin sivutuotteena. Yliopisto määrittyy hyödylliseksi silloin kun se toimii itseohjautuvasti, mutta toimii myös yhteiskunnan eri toimijoiden etujen mukaisesti. Käytännössä akateemistaditionaalisella yliopistolla ei ollut laajempaa yhteiskunnallista tai taloudellista hyötyarvoa, sillä yhteiskunnan rakenne ja työjärjo ei vielä edellyttänyt yliopistojen toiminnan määrittämistä vastaamaan yhteiskunnan tarpeisiin. Ne olivat pienen mittakaavan akateemisesti fokuksituneita eliittiyliopistoja. Akateemis-traditionaalisten yliopistokäsitysten hyödynäkökulmien ohella uusi hyödyn aikakausi nojaa 1900-luvun puolivälin jälkeiseen instrumentaaliseen yliopistokäsitysten hyötylähököhtiin ja ammentaa elementtejä markkina-byrokrattisesta yliopistokäsituksesta.

Yritystoyliopistolta odotettu hyöty on ensisijassa julkisen sektorin tarpeita palvelevaa taloudellis-sosiaalista hyötyä. Markkinayliopiston tuottama hyötyjärjätelu painottaa taloudellisten hyötyjen merkitystä. Nämä hyödyt ovat sekä julkisia että yksityisiä.

Uusi hyödyn aikakausi kiteytyy siihen, mitä julkinen sektori, yksilöt ja elinkeinoelämä odottavat yliopistoilta. Yliopiston toimintaa halutaan tässä näkökulmassa määrittää muun yhteiskunnan eri toimijoiden tarpeista lähtien. Yliopiston rahoitus on kilpailu-, tulos- ja laatusidonnaista ja varsin vahvasti kohdennettua (Suomessa esimerkiksi strategisen huippuosaamisen keskitymät). Yliopiston autonomia on suhteellista, se vaihtelee eri tieteenalolla ja on vahvasti sopimusperustaista. Yliopiston keskeisenä tehtävänä on edistää innovaatioiden syntymistä sekä osallistua tiedon ja osaamisen kaupallistamiseen. Yliopisto on joiain sellaista, mikä on suhteessa muuhun. Yliopisto edustaa uuden hyödyn aikakauden ajattelua, jossa yliopiston odotetaan vastaavan tietoon perustuvan talouden osaamis- ja tietotarpeisiin asettamalla toimintansa tavoitteet yhteiskuntalähtöisesti.

Markkinavetoisen korkeakoulupoliitikan mukaan yliopiston halutaan olevan silloin tehokas, tuottava ja vaikuttava. Yliopistoista halutaan tehdä taloudellisesti ja yhteiskunnallisesti hyödyttävä instituutio, jossa tehtävä tutkimus on mahdollisimman kohdennettua ja koulutus tuottaa korkean osaamistason asiantuntijoita. Uudella hyödyn aikakaudella toimiva yliopisto tuottaa usealle yhteiskunnallisille sidostyhmille niiden tarvitsemia erilaisia hyötyjä. Se ei voi kuitenkaan tehdä tätä, ellei se ainakin jossakin määrin omistu säilyttämään akateemis-traditionaalisille yliopistokäsityksille ominaista sivistysyliopiston identiteettiä. Niinpä yliopiston perusajatuksat toimivat lähtökohdiana myös uuden hyödyn aikakaudella toimivalle yliopistolle. Uusi hyödyn aikakausi edellyttää kuitenkin uudenlaista tapaa nähdä yliopisto muuttuneessa toimintaympäristössä. Yliopisto tarvitsee eräänlaisen kolmannen tien.

Yliopiston kolmannella tiellä viittaamme ajatuksenomaisesti yliopiston uudistumistarpeeseen ja sen uudelleenkäsitteellistämiseen suhteessa muuttuvaan yhteiskuntaan. Anthony Giddensin (1998) tunnetuksi tekemä käsite kolmannesta tiestä tarkoitti sosiaalidemokratian uudistamista ja hyvinvointivaltion myrvalkaistamista.

Moderni tiedeyliopisto on yliopiston kolmas tie (Tironen 2008a). Moderni tiedeyliopisto on kuvaus yliopistosta, joka vastaa toiminnassaan erilaisiin tarpeisiin. Se on sisäisesti monialainen, mutta samalla erikoistunut vahvuusaloitain. Akateemiset toimintayksiköt ovat selvästi itseohjautuvia (vrt. Clark 1998), ja niiden toiminta

määritty tieteen sekä julkisen ja yksityisen sektorin toimijoiden verkostoissa ja rajapinnoilla. Osa yliopistoista tai yliopistojen toimintayksiköistä voi toimia elitt yliopiston keskeisten toimintaperiaatteiden mukaisesti. Yliopisto on niveltynyt aiempaa tarkoituksenmukaisemmin muuhun yhteiskuntaan. Moderni tiedeyliopisto paivelee yhteiskuntaa opetuksen ja tutkimuksen kautta (vrt. Tiironen 2008b).

Modernin yliopiston tavoitteena on tieteellisesti pätevä tieto, joka voi olla myös yhteiskunnallisesti vaikuttavaa. Moderni tiedeyliopisto on etäinlainen arvojen ja tapoiden risteysmä, joka pitää sisällään akateemisia, markkinavetoisia ja julkisobijautuvia tarpeita. Modernin tiedeyliopiston perustelu liittyy tehtävään, jonka mukaan yhteiskunta tarvitsee yliopistoa tekemään nykyisyyden nähtäväksi. Moderni tiedeyliopisto on mahdollisuuksien yliopisto. Kolmas tie tarkoittaa oppineiden yhteisön käsitteen uudelleenmuotoilemista. Yliopiston suhde muuhun yhteiskuntaan määritty silloin lähtökohdaisesti sen sisältäpäin. Yliopistoa ei voi määritellä poliitikassa, markkinoilla tai lainsäädännössä, vaan se toteutuu oppineiden yhteisöissä, jotka säätävät itse itseään tieteen normien mukaan. Tämä on edellytys myös korkeampaan ja kansainvälisesti kilpailukykyiseen tieteelliseen toimintaan. Lopulta tämä näkemys myös hyödyttää laaja-alaisesti yhteiskuntaa ja tuottaa korkeatasoista tutkimusta ja osaamista.

Modernin tiedeyliopiston autonomiaa turvataan yliopiston perinteisten toiminnallisen taustaoleutusten, riittävän rahoituksen ja akateemisen vapauden, kautta. Riittävä rahoitus pysytään parhaiten turvaamaan markkinayliopistonäkemyksen mukaisella monikanavaisella rahoitusmallilla. Nykyisen avoimen massayliopiston velvoitteita ei yksinkertaisesti pystytä hoitamaan suljetun eliittijärjestelmän mukaisilla rahoitusmalleilla. Osa rahoituksesta tulisi olla täysin vastikkeetonta, toisin sanoen sitä ei tulisi sitoa käyttötarkoituksiltaan eikä sen vastikkeena odottaa mitattavia taloudellisia hyötyjä. Tämä rahoitus tulisi koostua sekä julkisista (käyttötarkoitukseltaan sitomaton ja suuruudeltaan ei-laskennallisesti määrittyvä ”köntäsummaabudjetointi”) että yksityistä (yksityiset lahjoitukset) lähteistä. Vastikkeettoman yliopistonäkemykseen. Vastikkeettoman rahoituksen lähde ei ole ensisijaisesti merkisevä, vaan riittää, että rahoitus on vapaasti kohdennettavissa yliopiston akateemisen strategian (tieteelliset tavoitteet, avoimia menetelmiä) mukaisesti. Toisaalta samanaikaisesti markkinayliopistojen toimintaperiaatteiden mukaan osa julkisesta ja yksityisestä rahoituksesta tulee olla vastikkeellista ja kilpailtua. Näin varmistetaan yliopistojen toiminnan yhteiskuntarelevanssi. Moderni tiedeyliopisto

on taloudellisesti autonominen ja resurssiinriippuvuuden näkökulmasta yksittäisistä julkisista ja yksityisistä rahoittajista riippumaton. Täten taloudellinen autonomia edellyttää akateemista autonomiaa ja akateeminen autonomia edellyttää taloudellista autonomiaa. Niinpä myös voimavarojen jakaminen tulisi perustella akateemisesti hyväksyttävällä tavalla.

Yliopiston kolmas tie on kapea väylä, jonka etsiminen on haasteellista ja jolla kulkeminen on vaivalloista. Kolmannen tien yliopistossa irrottaudutaan akateemisesta taantumuksellisuudesta ja käytännöstä vieraantuneesta idealismista. Siinä otetaan etäisyyttä akateemis-traditionaalisiin käsityksiin 1800-luvun elittiyliopistoista. Kolmannen tien yliopistolle ei ole yhtä ainoaa, sitovaa ja oikeaa määritelmää, kuten sivistysyliopistoaajattelussa yliopistolle totunnaisesti tavattiin antaa. Uudessa yliopistossa joudutaan myös kriittisesti arvioimaan yliopiston suhdetta markkinabyrokrattiisiin näkemyksiin, jotka tavallisesti irrottavat yliopiston historiallisilta juuriltaan ja muuttavat sen tavoitteiltaan ja toimintatavoiltaan virastoksi tai yritykseksi. Kolmannen tien löytäminen on todellinen haaste erityisesti uuden yliopistolain säätellessä ympäristössä, jossa yliopiston taloudellinen autonomia ja vastuu ovat lisääntymässä.

Kolmannella tiellä kuljetaan yhdessä elinkeinoelämän, valtion muiden intressihajojen kanssa. Kolmannen tien suuntaa tulee kuitenkin määrittää yliopiston ja tieteen lähtökohdista. Uuden hyödyn aikakauteen liittyy keskeisesti korostunut strateginen ajattelu akateemisen toiminnan kehittämässä. Samalla myös toiminnan priorisoinnin korostuu. Yliopiston ylin päätöksenteko ja johtaminen ammatinaistuvat ja osittain lipuvat perinteisten yliopistokollegioiden ulkopuolelle. Silloin tulee myös nähtäväksi, millaisia jännitteitä esimerkiksi yliopiston akateemisen strategian valmiselussa ja siitä päättämässä tulee olemaan. Kolmannen tien yliopisto toteuttaa omaa ajatustaan ja logiikkaansa parhaiten näiden kahden oletuksen varassa. Akateeminen vapaus ja riittävän riippumaton rahoitus luovat perustan yliopiston tehtävänäsetelulle ja yliopiston ajatuksen muotoutumisella uuden hyödyn aikakautena. Muutoin siitä on vaarassa kehittyä korkeakoulu, joka on responsiivisuuden ja akateemisen itseohjautuvuuden sijaan alistainen vaihtuville yhteiskunnallisille, taloudellisille ja poliittisille tarpeille.

Lähteet

- Alexander, E. K. 2000. The changing face of accountability. Monitoring and assessing institutional performance in higher education. *The Journal of Higher Education* 71 (4), 411–431.
- Berdahl, R. O. 1990. Academic freedom, autonomy and accountability in British universities. *Studies in Higher Education* 15 (2), 169–180.
- Birnbaum, R. 1988. *How colleges work: The cybernetics of academic organization and leadership*. National Centre for Postsecondary Governance and Finance. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Bleiklie, I. 1998. Justifying the evaluative state: New public management ideals in higher education. *European Journal of Education* 33 (3), 299–316.
- Canton, E. & van der Meer, P. 2001. Public funding of higher education: the Danish taximeter-model. *Teoksessa Higher education reform: Getting the incentives right*. Enschede: CHEPS, 85–99.
- Clark, B. 1998. *Creating entrepreneurial universities. Organizational pathways of transformation*. Oxford: Pergamon-Elsevier.
- Flemer, A. 1994/1930. *Universities*. American, English, German. New Brunswick & London: Transaction Publishers.
- Gebod, P. 2004a. Relations with authority. *Teoksessa W. Rüegg (toim.) A history of the university in Europe. Volume III. Universities in the nineteenth and early twentieth centuries (1800–1945)*. Cambridge: Cambridge university press, 83–100.
- Gebod, P. 2004b. Resources and management. *Teoksessa W. Rüegg (toim.) A history of the university in Europe. Volume III. Universities in the nineteenth and early twentieth centuries (1800–1945)*. Cambridge: Cambridge university press, 101–121.
- Gibbons, M., Limoges, C., Nowotny, H., Schwartzman, S., Scott, P. & Trow, M. 1994. *The new production of knowledge*. London: Sage Publications.
- Giddens, A. 1998. *The third way. The renewal of social democracy*. Cambridge: PolityPress.
- Goodman, P. 1962. *The community of scholars*. New York: Random House.
- Gornitzka, Å. & Maassen, P. 2007. An instrument for national political agendas: The hierarchical vision. *Teoksessa P. Maassen & J. P. Olsen (toim.) University dynamics and European integration. Higher Education Dynamics* 19. Dordrecht: Springer, 81–98.
- Gumpert, P. J. 2000. *Academic restructuring: Organizational change and institutional imperatives*. Higher Education 39, 67–91.
- Habermas, J. 1990/1986. *Yliopiston idea – oppimisprosessiä*. *Teoksessa K. Kantasalmi (toim.) Yliopiston ajatusta etsimässä*. Suomentaja J. Kotkavirta. Helsinki: Gaudeamus, 178–198.
- Haslans, C. H. 1923. *The rise of universities*. New York: Henry Holt and Company.
- von Humboldt, W. 1990/1810. *Berlinin ylempien tieteellisten laitosten sisäisestä ja ulkoisesta organisaatiosta*. *Teoksessa K. Kantasalmi (toim.) Yliopiston ajatusta etsimässä*. Suomentaja P. Silyrää. Helsinki: Gaudeamus, 56–66.
- Husén, T. 1994. *The idea of the university. Changing roles, current crisis and future challenges*. *Teoksessa T. Husén (toim.) The role of the university: A Global Perspective*. Tokyo: United Nations University, 7–31.
- Hutchins, R. M. 1953. *The university of utopia*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hölttä, S. 2005. *Yliopistokoulutuksen ohjaus- ja rahoitusmallit – kansainvälinen vertailu*. *Teoksessa Yliopistojen tulostulotuksen kehittämisyöryhmä III. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:24*. Helsinki: Opetusministeriö, 27–69.
- Hölttä, S. & Kivistö, J. 2008. *Yliopistojen rahoitusmallit – monitulkintaisia näkökulmia kansalaistyhteiskuntaan, tehoakuteen ja oikeudenmukaisuuteen*. Julkaisematon artikkelikäsikirjoitus.
- Kivistö, J. 2007. *Agency Theory as a Framework for the Government-University Relationship*. Tampere: Higher Education Finance and Management Series / Tampere University Press.
- Kivistö, J. 2008. *Yliopistot tehotonmiina lintsareina? Valitio-yliopistosuhte agentiteorian näkökulmasta*. *Julkaisematon artikkelikäsikirjoitus*.
- Lamer, W. & Le Heron, R. 2005. *Neo-liberalizing spaces and subjectivities: Reinventing New Zealand universities*. *Organization* 12 (6), 843–862.
- Mora, J.-G. 2001. *Governance and management in the new university*. *Tertiary Education and Management* 7, 95–110.
- Neave, G. 1988. *On the cultivation of quality, efficiency and enterprise: An overview of recent trends in higher education in Western Europe, 1986–1988*. *European Journal of Education* 23 (1/2), 7–23.
- Neave, G. 1998. *The evaluative state reconsidered*. *European Journal of Education* 33 (3), 265–284.
- Neave, G. & Vught, F.A. van 1991. *Conclusion*. *Teoksessa G. Neave & F.A. van Vught (toim.) Prometheus bound. The changing relationship between government and higher education in Western Europe*. Oxford: Pergamon Press, 239–255.
- Nyblom, T. 2003. *The Humboldt legacy: reflections on the past, present, and the future of the European university*. *Higher Education Policy* 16 (2), 141–159.
- Nyblom, T. 2007. *A rule-governed community of scholars: The Humboldt vision in the history of the European university*. *Teoksessa P. Maassen & J.P. Olsen (toim.) University dynamics and European integration. Higher Education Dynamics* 19. Dordrecht: Springer, 55–79.
- Olsen, J. P. 2007. *The institutional dynamics of the European university*. *Teoksessa P. Maassen & J.P. Olsen (toim.) University dynamics and European integration. Higher Education Dynamics* 19. Dordrecht: Springer, 25–53.
- Raines, J. P. & Leathers, C. G. 2003. *The economic institutions of higher education. Economic theories of university behavior*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Readings, B. 1996. *The university in ruins*. Cambridge, Massachusetts & London, England: Harvard University Press.
- Ringer, F. 2004. *Admission*. *Teoksessa W. Rüegg (toim.) A history of the university in Europe. Volume III. Universities in the nineteenth and early twentieth centuries (1800–1945)*. Cambridge: Cambridge university press, 233–267.
- Rinne, R. & Koivula, J. 2005. *The changing place of the university and the clash of values. The entrepreneurial university in the European knowledge society. A review of the literature*. *Higher Education Management and Policy* 17 (3), 91–123.
- Rüegg, W. 1992. *Themes*. *Teoksessa H. de Ridder-Symoens (toim.) A history of the university in Europe. Volume I. Universities in the middle ages*. Cambridge: Cambridge University Press, 3–34.
- Rüegg, W. 2004. *Themes*. *Teoksessa W. Rüegg (toim.) A history of the university in Europe. Volume III. Universities in the nineteenth and early twentieth centuries (1800–1945)*. Cambridge: Cambridge university press, 3–31.

- Räty, T. & Kivistö, J. 2006. Mitattavissa oleva tuottavuus Suomen yliopistoissa. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. VATI-tutkimuksia 124. Helsinki.
- Schelsky, H. 1963. Einsamkeit und Freiheit. Idee und Gestalt der deutschen Universität und ihrer Reformen. Hamburg: Rowohlt.
- Scott, P. 1995. The meanings of mass higher education. Buckingham: The Society for Research into Higher Education & Open University Press.
- Scott, P. 2004. Ethics 'in' and 'for' higher education. Higher education in Europe XXIX (4), 439–450.
- Shattock, M. 2003. Managing successful universities. Society for Research into Higher Education & Open University Press. Maidenhead, UK: Open university Press.
- Sheehan, J. 1997. Higher education financing: Policy options. Higher Education in Europe 22 (2), 123–136.
- Steier, F. A. 2003. The changing nexus: Tertiary education institutions, the marketplace and the state. Higher Education Quarterly 57, (2), 158–180.
- Tapper, T. & Palfreyman, D. 2004. Convergence and divergence in the global model of mass higher education: Predictions for 2010. Oxford Center for Higher Education Policy Studies. OxCHERS Occasional Papers 14. Saatavilla <http://oxcheps.new.ox.ac.uk/> (luettu 5.8.2008).
- Tiironen, J. 2007. Korkeakoulujen rakenteellinen kehittäminen korkeakoulupolitiikan välineenä. Kuopion yliopiston julkaisuja F. Yliopistotiedot 42.
- Tiironen, J. 2008a. Yliopiston ajatus – sivistysyliopistosta moderniin tiedeyliopistoon. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Tiironen, J. 2008b. Yliopiston kolmas tehtävä ja kolmas akateeminen vallankumous. Artikkelikäsikirjoitus.
- Tiironen, J. 2008c. Liberal education ja ammatikorkeakoulun sivistyskäsite. Ilmestyy lokakuussa 2008 teoksessa Ammatitsivistys.
- Trow, M. 1976. "Elite higher education": an endangered species? *Minerva* 14 (3), 355–376.
- Trow, M. 1996. Trust, markets and accountability in higher education: A comparative perspective. *Higher Education Policy* 9 (4), 309–324.
- Urpilainen, E. 2001. Hyödyn ja uushumanismi kausi. Teoksessa P. Tommila & A. Tiitta (toim.) *Suomen tieteen historia 1*. Helsinki: WSOY, 168–273.
- Vernon, K. 2001. Calling the tune: British universities and the state, 1880–1914. *History of Education* 30 (3), 251–271.